

جنگ شناختی دشمن و راهکارهای مقابله با آن در اندیشه امام خامنه ای

مأئده سلامی^۱

چکیده

جنگ شناختی، نوین ترین عرصه تقابل و زورآزمایی قدرت های بزرگ برای غلبه بر جهان ذهنی و شناختی مردم کشورهای دیگر است. رشد فناوریهای نوین مانند شبکه های اجتماعی و فضای مجازی شدت و قدرت این جنگ را هر روز ویژه تر و بزرگتر می کند. آیت الله خامنه ای به عنوان ولیّ جامعه اسلامی و دیده بان جامعه، خطر این جنگ را از ابتدای دهه هفتاد متذکر شده اند و موضوع قدرت نرم و جنگ نرم - که ریشه و خاستگاه جنگ شناختی است - همواره جزو موارد مورد تذکر ایشان به مردم و مسئولان بوده است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی در پی تبیین اندیشه های معظم له در حوزه جنگ شناختی است و نتایج برآمده از تحلیل بیانات ایشان نشان می دهد که مهم ترین اهداف دشمن در جنگ شناختی ۱- دین زدایی ۲- ایجاد یاس و القای بن بست، ۳- تضعیف روحیه مقاومت مردم، ۴- تغییر نظام محاسبان مسئولان و مردم است. مهم ترین راهبردهای دشمن برای تحقق اهداف فوق الذکر ۱- اغوای خواص ۲- قطع رشته تواصی به حق و صبر ۳- وارونه نمایی حقایق ۴- ایجاد خوف و حزن می دانند. راه های مقابله با جنگ شناختی در اندیشه ایشان نیز ۱- بصیرت افزایی و صبر ۲- جریان سازی و حمایت از محصولات فرهنگی خوب ۳- استفاده از ابزارهای حکمرانی (مدیریت فضای مجازی، برخورد قضایی و غیره) ۴- اتخاذ آرایش مردمی مناسب در برابر جبهه دشمن است.

کلید واژه ها: جنگ شناختی، جنگ نرم، رسانه، دشمن شناسی

جنگ شناختی، عرصه ای نوین در حوزه تقابل قدرت ها و حکومت هاست. این روش با پیشرفت های علمی در حوزه عصب شناختی و شناخت پیچیدگی و ظرائف مغز انسان مرتبط است و شکل گیری آن، ناشی از پیشرفتهای این حوزه است.

دشمن شناسی، یکی از مهم ترین کلیدواژه های اندیشه سیاسی اسلام است. بخش مهمی از کلام نورانی خدای متعال در قرآن کریم، به معرفی دشمنان اسلام، اهداف و برنامه های آن ها اختصاص یافته است.^۱ امیرالمومنین علی علیه السلام تحقق رشدیافتگی را منوط به شناخت دشمن و کسانی می داند که رشد و سعادت حقیقی را کنار نهاده اند.^۲ امام حسین علیه السلام زندگی را چیزی جز عقیده (شناخت) و جهاد نمی داند.^۳

دشمن شناسی از کلیدی ترین مفاهیم و کلیدواژه های اندیشه رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز هست. ایشان در طول رهبری مدبرانه خود، همواره توجه به اهداف دشمن، راهبردهای او، نقاط ضعف و قوت و شناخت میدان های تقابل او را با مسئولان و عموم مردم طرح و درباره آن سخن رانده اند. یکی از این عرصه های بسیار مهم تقابل و دشمنی، عرصه نرم است که از آن تعبیر به «جنگ شناختی» می کنند. شناخت این عرصه نوین، مهم ترین اقدام برای مقابله با آن است. تا جامعه ای اهداف و راهبردهای شناختی دشمن در میدان مبارزه را به خوبی نشناخته باشد، راهکاری مقابله با آن را نیز نمی تواند تدبیر کند. منظومه اندیشه خود رهبر معظم انقلاب اسلامی، یکی از بهترین منابع برای شناخت اهداف، برنامه ها و راهبردهای دشمن در حوزه جنگ شناختی و راهکارهای مقابله با آن

^۱ - آیاتی پیرامون عملکرد مشرکان، منافقان، یهودیان و غیره.

^۲ - وَاعْلَمُوا أَنَكُمْ لَنْ تَغْرِفُوا الرُّشْدَ حَتَّى تَغْرِفُوا الَّذِي تَرَكْتُمْ، وَ لَنْ تَأْخُذُوا بِمِيثَاقِ الْكِتَابِ حَتَّى تَغْرِفُوا الَّذِي نَقَضْتُمْ، وَ لَنْ تَمَسْكُوا بِهِ حَتَّى تَغْرِفُوا الَّذِي نَبَذْتُمْ. بدانید، که شما رستگاری را نخواهید شناخت، مگر آن گاه که بدانید آنان که طالب رستگاری نیستند، چه کسانی و هرگز به پیمان قرآن وفا نمی کنید، مگر آن گاه که بدانید چه کسانی پیمان قرآن را می شکنند. و به قرآن تمسک نخواهید جست تا آن گاه که واگذارندگان قرآن را بشناسید. (خطبه ۱۴۷ نهج البلاغه)

^۳ - « همه کارهای ما یک نوع مبارزه است. زندگی میدان مبارزه است. شما در خانه خودتان هم که نشسته باشید، مجبورید چالشی را بر خودتان تحمیل کنید تا بتوانید تنفس کنید و ادامه حیات دهید. مبارزه ها فرق می کند؛ کوچک و بزرگش فرق می کند؛ شخصی و عمومی اش فرق می کند؛ جهتگیری انسانی و ضد انسانی اش فرق می کند؛ همه در حال مبارزه اند. اینکه گفته اند «انما الحیاء عقیده و جهاد»، یک واقعیت است. انسان راهی را انتخاب می کند و در آن راه مشغول چالش و مبارزه می شود. زندگی این است. » (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۹/۱۱/۱۹)

است. این پژوهش در پی تبیین اهداف دشمن در حوزه جنگ شناختی با انقلاب اسلامی و ارائه راهکارهای مستخرج از اندیشه رهبر معظم انقلاب در این حوزه است.

روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی با استفاده از اسناد و پژوهش‌های کتابخانه‌ای و بیانات معظم له است.

در زمینه جنگ شناختی، اهداف و راهبردهای آن کتاب‌ها و مقالات بسیاری در جهان و ایران نوشته شده که فهرست آنها در این مجال نمی‌گنجد. در میان کتابهای فارسی، کتاب «علوم شناختی در جنگ شناختی» توسط محمد جوانی (۱۴۰۲) از تازه‌ترین کتابهای این حوزه است. در این کتاب، نویسنده به تحلیل منطقی و مفهومی جنگ شناختی می‌پردازد و ساختار و کاربردهای این علم در جنگ‌های شناختی را بررسی می‌کند. کتاب «ذهن و نقش آن در جنگ‌های شناختی» نوشته ذهن و نقش آن در جنگ‌های شناختی (۱۳۹۹) اثر دیگری در این حوزه است. این کتاب هدف قرار دادن قوه شناخت عموم مردم و نخبگان جامعه هدف با تغییر هنجارها، ارزش‌ها، باورها، نگرش‌ها و رفتارها از طریق مدیریت ادراک و برداشت را مورد بررسی قرار داده است. «جنگ شناختی؛ علم پیروزی در نبرد ذهن‌ها» اثر حمیدرضا مقدم‌فر و ابراهیم محسنی آهویی (۱۴۰۰) است. این کتاب، موضوع نفوذ در افکار و اذهان مردم را مورد بررسی قرار می‌دهد.

مقاله «واکاوی اهداف جنگ شناختی دشمن و راهکارهای تاب‌آوری مقابله با آن با تاکید بر آموزه‌های قرآن» نوشته عبدالله عراقی و دیگران (۱۴۰۱): این مقاله به تحلیل اهداف جنگ شناختی، از جمله تحریف واقعیت‌ها، ایجاد یأس و ناامیدی، نادیده گرفتن دستاوردها و پیشرفت‌های عظیم انقلاب، خدشه‌دار کردن غیرت دینی و زیرسوال بردن سنت‌های الهی می‌پردازد. مقاله «جنگ شناختی مدرن: از شناخت در رزم تا عرصه جنگ شناختی» نوشته محبوب و شکوری (۱۴۰۱): این مقاله به تحلیل منطقی و مفهومی جنگ شناختی می‌پردازد و ساختار و کاربردهای این علم در جنگ‌های شناختی را بررسی می‌کند. مقاله «تبیین زمینه‌ای، نظری، مفهومی و کاربردی جنگ شناختی» (حاجی زاده ۱۴۰۱): این مقاله به تبیین مفهوم جنگ شناختی به عنوان مفهومی نو محصول نگاهی جامع و گشتالتی به جنگ‌های روانی، اطلاعاتی، سایبری، الکترونیکی و نظارت می‌پردازد. مقاله تبیین مولفه‌های جنگ شناختی در اندیشه سیاسی آیت‌اله خامنه‌ای نوشته سید علی توسلی طبایی زواره (۱۴۰۲) مرتبط ترین پژوهش با مقاله حاضر است که البته به دلیل نداشتن نگاه منظومه‌ای به

اندیشه رهبر معظم انقلاب، گذاری سطحی و گذرا بر بیانات معظم له در حوزه جنگ شناختی داشته است.

مقاله حاضر، کندکاوی است با نگاه منظومه ای به اندیشه های رهبر معظم انقلاب و کوشیده است فهمی عمیقتر از صرف بیان واژگان جنگ شناختی در کلام معظم له، به دست دهد و از این جهت، وجه نوآورانه این پژوهش راهگشایی به منظومه فکری ایشان و تبیین ابعاد مختلف جنگ شناختی در اندیشه معظم له است.

متن (یافته ها، بحث و بررسی، تحلیل)

مهم ترین مفاهیم مورد بحث در این مقاله موارد ذیل است:

جنگ نرم

جنگ نرم یا قدرت نرم (به انگلیسی: Soft Power) توانایی تأثیرگذاری بر دیگران برای کسب نتایج مطلوب از طریق جذابیت به جای اجبار یا تطمیع است.^۱ این مفهوم را اولین بار جوزف نای از دانشگاه هاروارد در سال ۱۹۹۰ در کتابی با نام «تغییر ماهیت قدرت / امریکایی» مطرح کرد. وی در سال ۲۰۰۴ مفهوم قدرت نرم را در کتاب «قدرت نرم: راه موفقیت در سیاستهای جهانی» بسط داد.

به نظر نای، قدرت دارای سه وجه سخت، نرم و هوشمند است. حرکت جریان قدرت از منابع سخت آن شامل اجبارکنندگی، تهدید و استفاده از ابزارالات نظامی به سمت اقناع، تولید جذابیت و استفاده از ابزارهای نرم مانند فرهنگ، ارزش های سیاسی و مطلوبیت های سیاست خارجی بوده است و در نهایت استفاده از راهبردی بهینه و مدیریتی مدبرانه از منابع قدرت که از آن به قدرت هوشمند تعبیر می شود.^۲ نای معتقد است: «قدرت نرم یک کشور عمدتاً از سه منبع سرچشمه می گیرد: فرهنگ آن (در بخشهایی که برای دیگران دارای جاذبه است)، ارزشهای سیاسی آن (اگر پشتوانه آن کشور در داخل و خارج باشد)، و سیاست های خارجی آن (زمانی که مشروع جلوه کند و دارای اقتدار اخلاقی باشد).^۳

^۱ - نای، آیا قرن امریکا به پایان رسیده است، ص ۴

^۲ - اردکانی و دیگران، تحلیل مفهوم قدرت و منابع تشکیل دهنده آن از دیدگاه جوزف نای (سخت، نرم، هوشمند)، ص ۵

^۳ - نای، آیا قرن امریکا به پایان رسیده است، ص ۴۳

جنگ شناختی

جنگ شناختی، آنچنانی که از عنوان آن پیداست، نزاعی است که در میدان ذهن و شناخت تحقق پیدا می کند. شناخت همه جنبه های کارکرد ذهنی خودآگاه و ناخودآگاه را شامل میشود. شناخت سازوکارها و فرآیندهای ذهنی و معرفت یا دانشی است که همه کارهای انسان از ادراک تا تصمیم گیری را در برمی گیرد.^۱

فهم امر جنگ شناختی، نیازمند شناخت انسان و چگونگی تحقق عمل در اوست. انسانها براساس شاکله خود عمل می کنند.^۲ شاکله را می توانیم سیستمی غیر فیزیکی و درونی بدانیم که با اتکا به دانشهای قبلی و فرآیندهای پیچیده روانی و شخصیتی بر روی ورودی های ذهن و قلب اثر گذاشته و خروجیهای رفتاری را می سازد. ورودی های این سیستم، اطلاعات و اخباری هستند که از راه ادراک انسان وارد سیستم می شود. ادراک آن چیزی است که ما از مشاهده، شنیدن، لمس کردن، بو کردن و چشیدن می فهمیم. خروجی سیستم عمل فرد است. عمل را می توانیم کنشهای بیرونی انسان بدانیم مثل گفتار، نوشتار و رفتار. این خروجیها دستوراتی است که بر اثر پردازش ادراکات توسط شاکله رخ می دهد.^۳

اهمیت جنگ شناختی در عصر ما بدان درجه است که برخی اندیشمندان آن را عرصه پنجم جنگ دانسته اند. بعد پنجم جنگ، فضایی است مجازی، سیال، نرم افزاری و خارج از حواس انسان که به استعاره می توان آن را ذهن نامید.^۴ کم هزینه ترین ساده ترین و مؤثرترین راه رسیدن به پیروزی در جنگ، نفوذ در حوزه شناختی بازیگران گوناگون صحنه ی جنگ (دوست، دشمن و بیطرف) است. در این نوع عملیات با ایجاد یک چرخه محرک - پاسخ تلاش می شود تا فرآیند تصمیم سازی و در نهایت رفتار طرف مقابل تحت تاثیر قرار گرفته و تغییر یابد.^۵ (محمدی نجم، ۱۳۹۳: ۱۴۸)

این بعد از جنگ، را اینگونه نیز تعریف کرده اند: اقداماتی که برای رساندن یا منع اطلاعات و معیارهایی به مخاطبان خارجی برای نفوذ در احساسات، انگیزه ها و استدلالات عینی و همچنین به

^۱ - شهباء و پورعلم، درسنامه علوم شناختی و رسانه، ص ۷

^۲ - قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ (اسراء/ ۸۴)

^۳ - بخششی، ذهن و نقش آن در جنگ های شناختی، ص ۱۰۵

^۴ - محمدی نجم، جنگ شناختی، بعد پنجم جنگ، ص ۴۹

^۵ - همان، ص ۱۰۶

نباشد، خب از آن طرف یک نفری بلند میشود می‌آید اینجا نفوذ پیدا میکند؛ آدم قاچاقچی، آدم دزد... از این طرف هم یک آدم غافل، آدم خواب‌آلوده از مرز عبور میکند میرود آنجا گیر می‌افتد. مرز اعتقادی و مرز سیاسی هم عیناً همین جور است؛ وقتی که مرز روشن نبود، دشمن میتواند نفوذ کند، میتواند خدعه کند، میتواند فریبنده عمل بکند، میتواند بر فضای مجازی مسلط بشود. اگر مرز با دشمن روشن بود، تسلط او بر فضای مجازی، بر محیط فرهنگی به این آسانی نخواهد بود»^۱.

علاوه بر دشمنان، مرددان نیز جزو کسانی هستند که باید مرزبندی دقیقی با آنها داشت. آنها نیز با ایجاد تردید در موفقیت‌ها و پیشرفتهای کشور، زمینه را برای فتنه انگیزی دشمنان فراهم می‌کنند:

«بعضی‌ها هستند همه‌ی سعی‌شان این است که در مبانی انقلاب ایجاد تردید کنند و نشانه‌های پیشرفت کشور را انکار کنند؛ با اینها با قوّت و با صراحت حرف بزنید، یعنی مرزتان را با اینها مشخص کنید. من هیچ توصیه نمیکنم با کسی که مبانی انقلاب را قبول ندارد و ایجاد تردید در این مبانی میکند و دشمن را تزئین میکند و راه غلط را در مقابل پای ما میگذارد، با مماشات رفتار کنیم؛ خیر، آنجا با صراحت رفتار کنید، با قوّت رفتار کنید. و این [هم] که تردید ایجاد کنند، این ستون فقرات کار فرهنگی دشمن است؛ این، آن لبّ جنگ نرم دشمن است که ایجاد تردید کنند»^۲.

4- استفاده از ابزارهای حکمرانی

حاکمیت اسلامی ابزارهای مختلفی برای مقابله با جنگ شناختی دشمن در اختیار دارد. برخی از مهم‌ترین مواردی که در بیان رهبر معظم انقلاب بازتاب داشته موارد ذیل است:

الف) مدیریت فضای مجازی

بستر عملیاتی‌های شناختی دشمن، فضای مجازی است و اصلی‌ترین خلا کشور ما در مدیریت بستر این عملیات‌ها در اختیار نداشتن این زمین جنگ است. رهبر معظم انقلاب با هوشیاری بیش از یک دهه مطالبه جدی دارند که باید شبکه ملی اطلاعات شکل بگیرد و حاکمیت ملی بر فضای مجازی محقق شود. فضای مجازی اکنون در اختیار دشمن است و در زمین بازی او، قواعد را خود او تعیین

^۱ - بیانات، ۲۳/۱۲/۱۳۹۷

^۲ - بیانات، ۲۸/۰۲/۱۳۹۹

می‌کند. «همه‌ی کشورهای دنیا روی فضای مجازی خودشان دارند اِعمال مدیریت میکنند، اِدر حالی که [ما افتخار میکنیم به اینکه ما فضای مجازی را ول کرده‌ایم! این افتخار ندارد؛ این به هیچ وجه افتخار ندارد. فضای مجازی را بایستی مدیریت کرد»^۱.

یکی از مطالبات جدی ایشان برای مقابله با عملیتهای دروغ و فریب دشمن، مراقبت مدیریتی از فضای مجازی در کنار تقوای فردی استفاده کنندگان است:

«امروز در فضای مجازی انسان گاهی اوقات بی‌عدالتی مشاهده میکند؛ خلاف میگویند، تهمت میزنند، دروغ میگویند، قول بغیر علم میگویند؛ اینها بی‌عدالتی است، اینها نباید انجام بگیرد. آن کسی که با فضای مجازی سر و کار دارد، باید خودش مراقبت کند، و آن کسی که فضای مجازی را در اختیار دارد، بایستی مراقبت مضاعف بکند که این کارها انجام نگیرد. یاد بگیریم، عادت کنیم که عادلانه با مردم رفتار بکنیم»^۲.

ب) دفاع قضایی از حقوق عامه

یکی از وظایف قوه قضائیه، دفاع از حقوق عمومی مردم است. دشمن با استفاده از عناصر رسانه ای و تبلیغاتی خود که متأسفانه گاه در لباس سلبریتی ها یا اینفلوئنسرها ظهور پیدا می کنند، جنگ روانی در جامعه ایجاد می کنند. یکی از مهم ترین روشهای مقابله با این عملیتهای شناختی، برخوردهای قضایی است:

«به قانون اساسی که شما مراجعه میکنید، می‌بینید که وظیفه‌ی قوه‌ی قضائیه فقط محکمه‌داری در دادسراها یا در دادگاه‌ها نیست که دادرسی دعاوی و اختلافات و مانند این چیزها باشد؛ ... مثلاً یکی از آنها احیای حقوق عامه است؛ ... حالا مثلاً اگر من بخواهم مثال بزنم، یکی از حقوق عامه، امنیت روانی جامعه است. اینکه یک عده‌ای آنجا بنشینند و با استفاده از فضای مجازی یا غیرمجازی مدام روی اعصاب مردم راه بروند و امنیت ذهنی مردم را به هم بزنند، مردم را بترسانند و مانند اینها، خب این خلاف مقتضای احیای حقوق عامه است و قوه‌ی قضائیه باید وارد بشود. ... این جایش خالی است و بایستی مثلاً این کارها را انجام بدهد»^۳.

^۱ - بیانات، ۱۴۰۰/۱/۱

^۲ - بیانات، ۱۴۰۰/۸/۰۲

^۳ - بیانات، ۱۴۰۲/۴/۰۶

۵- فهم صحیح حقه های رسانه ای

یکی از مهمترین کارهای دشمن، ایجاد دستورکارهای رسانه ای در کشور است. هر روز موضوعی را برجسته می کنند و با پر و بال دادن به حواشی کم اهمیت، افکار عمومی را به سوی اهداف دلخواهشان هدایت می کنند. گاهی مسئولان کشور، فریب این بازی های رسانه ای را می خورند و گمان می کنند برجستگی برخی موضوعات در فضای مجازی، نشان از اهمیت آن موضوع در افکار عمومی دارد. رهبر معظم انقلاب به مسئولان هشدار می دهند که باید مراقب این حقه های رسانه ای باشند:

«خب در فضای مجازی یک چیزهایی برجسته میشود که اینها لزوماً بازتاب خواست مردم نیست. این جور نیست که هر چه در فضای مجازی برجسته شد، حتماً خواست مردم است؛ نخیر، گاهی یک چیزی را برجسته میکنند، بزرگ میکنند.»^۱

۶- آرایش مناسب در برابر آرایش جنگی

یکی دیگر از راهکارهای مطالبه گرانه رهبر معظم انقلاب برای مقابله با قدرت نرم دشمن، توصیه به مردم برای آرایش گرفتن صحیح در برابر آرایش جنگی دشمن است. دشمن در فضای مجازی و رسانه ای به جنگ ملت ایران آمده است و مردم نیز باید در برابر او آرایش مناسب بگیرند:

«مسئولین کشور و آحاد توانا و آحاد مردم باید در مقابله ای با این دشمن هر کاری که میتوانند انجام دهند. ... احساس مسئولیت کنند. آرایش دشمن آرایش جنگی است؛ از لحاظ اقتصادی آرایش جنگی گرفته؛ از لحاظ سیاسی آرایش جنگی گرفته؛ ... همان طور که عرض کردم از لحاظ فضای مجازی آرایش جنگی گرفته؛ در مقابل این دشمنی که آرایش جنگی در مقابل ملت ایران گرفته، ملت ایران بایستی آرایش مناسب بگیرد، باید خودش را آماده کند در همه ی بخشهای مختلف.»^۲

^۱ - بیانات، ۱۴۰۰/۳/۶

^۲ - بیانات، ۱۱/۰۲/۱۳۹۸

نتیجه گیری

تحلیل موضوع جنگ شناختی در اندیشه رهبر معظم انقلاب نیازمند تحلیل و بررسی موضوع کلی تری به عنوان «قدرت نرم» و «جنگ نرم» است؛ چراکه جنگ شناختی یکی از شاخه های جنگ نرم محسوب می شود. این پژوهش با روش تحلیلی و توصیفی در پی تبیین دیدگاه های رهبر معظم انقلاب درباره جنگ شناختی از طریق منابع کتابخانه ای و بیانات ایشان بود. معظم له، جنگ نرم را اصلی ترین میدان مواجهه دشمنان با مردم ایران برمی شمارد و دین زدایی، ایجاد یاس و القای بن بست، تضعیف روحیه مقاومت مردم، تغییر نظام محاسبان مسئولان و مردم را مهمترین اهداف جنگ شناختی دشمن می دانند. مهم ترین راهبردهای دشمن برای تحقق اهداف فوق الذکر ۱- اغوای خواص ۲- قطع رشته تواصی به حق و صبر ۳- وارونه نمایی حقایق ۴- ایجاد خوف و حزن می دانند. راه های مقابله با جنگ شناختی در اندیشه ایشان نیز ۱- بصیرت افزایی و صبر ۲- جریان سازی و حمایت از محصولات فرهنگی خوب ۳- استفاده از ابزارهای حکمرانی (مدیریت فضای مجازی، برخورد قضایی و غیره) ۴- اتخاذ آرایش مردمی مناسب در برابر جبهه دشمن است.

منابع و مأخذ

- بخششی حامد، ذهن و نقش آن در جنگ های شناختی، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی، اول، ۱۳۹۹
- جوانی محمد، کتاب علوم شناختی در جنگ شناختی، تهران: انتشارات نواندیشان دنیای کتاب، اول، ۱۴۰۲
- حاجی زاده، سیروس، تبیین زمینه ای، نظری، مفهومی و کاربردی جنگ شناختی مطالعه موردی روسیه، نشریه فصلنامه بازی جنگ « دوره ۵، شماره ۱۰ (بهار و تابستان ۱۴۰۱)
- شهبای محمد، پورعلم مهرداد، درسنامه علوم شناختی و رسانه، تهران: نشر افکار، ۱۴۰۰
- طبایی زواره سید علی توسلی، تبیین مولفه های جنگ شناختی در اندیشه سیاسی آیتاله خامنه ای، نشریه مطالعات شناخت اجتماعی و سیاسی، دوره ۱، شماره ۱ - شماره پیاپی ۱، ۱۴۰۲

- عراقی عبدالله ، بیدگلی محمد ، رجبی ده برزوئی اصغر، واکاوی اهداف جنگ شناختی دشمن و راهکارهای تاب آوری مقابله با آن با تاکید بر آموزه های قرآن، فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۸، شماره ۴ - شماره پیاپی ۳۲، صفحه ۱۴۳-۱۶۲، ۱۴۰۱
- فتاحی اردکانی، حسین مسعودنیا حسین، امام جمعه زاده سید جواد، تحلیل مفهوم قدرت و منابع تشکیل دهنده آن از دیدگاه جوزف نای (سخت، نرم، هوشمند)، مجله مطالعات قدرت نرم بهار و تابستان ۱۳۹۷ شماره ۱۸
- گروشل کرگ، غلبه بر جنگ ذهنی، مترجم:ویدا کرمی، تهران: انتشارات ذهن آویز، ۱۴۰۰
- محبوب عشرت آبادی حسن شکوری مغانی سعید، جنگ شناختی مدرن: از شناخت در رزم تا عرصه جنگ شناختی، مطالعات منابع انسانی سال ۱۲ تابستان ۱۴۰۱ شماره ۴۴
- محمدی نجم سیدحسین، جنگ شناختی، بعد پنجم جنگ، تهران: انتشارات موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، ۱۳۹۳
- نای جوزف، آیا قرن امریکا به پایان رسیده است؟ ترجمه ایوب فرخنده، تهران: انتشارات دنیای اقتصاد تابان، ۱۳۹۵
- وب سایت رهبر معظم انقلاب